

Karel Hausenblas

1

Je charakteristické pro češtinu a pro bohemistiku, že péče o dobrou úroveň jazykového dorozumívání i o jazyk jako jeho nástroj má dlouhou tradici a že řada úseků této problematiky byla v posledních čtyřech desetiletích v teorii a zčásti i v praxi postavena na solidní bázi (zvláště tím, že byla obrácena soustavná pozornost k fungování jazyka ve společenském dorozumívacím styku a že bylo pro tento účel využito řady nových poznatků jazykovědných).

Jestliže se dnes znovu zamýšlíme nad principy práce v této oblasti, již tradičně říkáme jazyková kultura (k analýze tohoto pojmu se vrátíme v odd. 2), měli bychom dále uplatňovat a rozvíjet všechno kladné, k čemu se tu dospělo a co se osvědčilo. Stejně důležité však je, abychom teoretický a metodologický aparát, jehož se užívá a má užívat v budoucnu, i praktické postupy a opatření všestranně konfrontovali s dnešní společenskou, jazykovou a vědní situací: abychom vycházeli z fungování jazyka v socialistické společnosti v daných podmínkách (stylového rozlišení, rozvoje prostředků masové komunikace atd.) se zaměřením na období nejbližší příští a abychom co nejúčinněji využili poznatků a postupů, které nám současná věda — jazykověda i několik oborů styčných — dává k dispozici, ale abychom jí také zadávali úkoly z okruhu jazykové kultury (zejména povahy psycholingvistické a sociolingvistické — pojmy vlastní sociologie nejsou pro naše účely dostatečně propracovány).

Znamená to kromě jiného také to, že se musíme zamýšlet i nad některými postoji k dané problematice, např. nad možnostmi aktivního zasahování do jazykové praxe a do vývoje jazyka (jeho regulování apod.); k tomu se zaujímalo dříve značně zdrženlivé stanovisko, někdy i odmítavé. Musíme také zaplnit některé mezery, zejména zpracovat axiologický aspekt věci, tj. záležitosti hodnot a hodnocení. Zdůvodnění je prosté: už zaměřením na jazykové jevy z hlediska jejich kultivování je otázka hodnot nastolena a nelze ji obcházet. Dále je třeba prohloubit výklad slabě zpracovaných úseků; sem právě spadá i téma našeho příspěvku, kultura jazykového dorozumívání, komunikování. A konečně je potřebí navázat lepší kontakty mezi těmi skupinami pracovníků, kteří jsou v oblasti jazykové kultury nejvíce angažováni, a to zdaleka nejsou snad jen jazykoví odborníci. Nezasťírejme si fakt, že koncepce

jazykové kultury, na niž větší nebo menší měrou pracovali jazykovědci dnešních generací osmdesátníků až čtyřicátníků, nepronikla do široké obce uživatelů do té míry, jak bychom si přáli: stále přezívají a silně se uplatňují postoje a zásady, kterým říkáme překonané proto, že byly překonány mezi vědci. Vzhledem k tomu považuji za nejdůležitější článek v soustavě jazykověkulturní práce ten, který vlastně překračuje pracoviště lingvistů: opatření, pomocí nichž by bylo možno dojít k tomu, aby si zásady jazykové kultury osvojil co největší počet uživatelů jazyka, zvláště rozhodující jádra tohoto celku (bude o něm řeč níže), a uplatňoval je tak, jak to žádá optimální chod jazykové komunikace.

2

Do oblasti jazykové kultury — bereme ji v širokém smyslu jako „střeškový pojem — patří vedle (A) „kultury jazyka (jakožto systému prostředků)“ nutně a vlastně primárně i (B) „kultura jazykového dorozumívání, komunikování“, které probíhá v jednotlivých komunikačních aktech.

Poznámka terminologická: Pokud jde o složku (B), dáváme zde přednost termínu „kultura jazykového dorozumívání“, resp. „komunikování“ před jinými možnými (žádný není zatím ustálen). Relativně nejčastější „kultura řeči“ (obvyklý je odpovídající termín v ruštině, kde však se jím zpravidla rozumí šíře jazyková kultura vůbec) akcentuje mluvené vyjadřování, tedy jednak jeden ze dvou druhů manifestace jazyka, totiž pomocí zvukových prostředků, jednak jednu ze dvou základních komunikačních činností, činnost mluvěho (nám však musí jít také o úroveň vnímání a interpretace, a to jak při styku ústním, tak i písemném). Termín „kultura vyjadřování“, jehož jsem dosud užíval, rovněž ukazuje jen na vytváření projevů (méně by snad vadilo, že nejde jen o vyjadřování ve vlastním, užším smyslu, nýbrž o jazykové sdělování). Není nejdůležitější, který termín se obecně ujme, ale to, aby byl náležitě vymezen jeho význam a jednotně chápán příslušný pojmový obsah a rozsah; tomu nejlépe vyhovuje dostatečně široký termín, pro který jsme se v této přehledné úvaze rozhodli.

Někdy se (A) a (B) nerozlišuje, jindy se více nebo méně rozlišené pojednává společně o obojím, často se však při výkladu jazykové kultury zaměřuje pozornost jen na (A), třebaže (A) je vlastně jen pomocné vzhledem k (B): smysl kultivování jazyka je jen v tom, aby se pomáhalo kultivovanému komunikování.

Poznámka: Frontální zaměření na kulturu jazyka souviselo s pojetím, že vlastním předmětem jazykovědy je systém prostředků. Už V. I. Skalička však právě žádal i „lingvistiku parolovou“. ¹ Mimo jiné stylistika a právě také problematika jazykové kultury ukazují, že předmět jazykovědy je záhodno chápat šíře.

¹ V. I. Skalička in: *Recueil linguistique de Bratislava I.* 1947, s. 23n.

(A) a (B) by nebyl správně vystižen, kdyby se (A) považovalo za záležitost jazykové teorie a (B) za záležitost jazykové praxe: obojí má stránku teoretickou i praktickou a po obou stránkách musí být zpracováno.

Jazyková kultura – zahrnující (A) i (B) – je průnik pojmů „jazykové jevy“ a „kultura, kulturní jevy“. Předpokládejme, že jazyková složka je dostatečně jasná. Pokud jde o druhou, je třeba říci, v jakém významu tu figuruje termín „kultura“. Je známo z prací o kultuře a jejích dějinách, že se tak označuje dvojí věc: jednak „pěstění, kultivování“ lidských činností širokého okruhu, zdokonalování jejich kvality, úrovně, jednak souhrn nejvyšších (duchovních) činností a jejich výsledků a výtvorů. V jazykové kultuře máme co činit s kulturou v prvním významu, pěstění, pečování o něco. O druhý jde, když se např. říká, že jazyk je významnou složkou národní kultury, nositelem kulturních hodnot apod.

Uvnitř jevů označovaných „jazyková kultura“ je však třeba provést rozlišení ještě v jiném směru: je to totiž jednak péče o jazyk, jeho pěstění, nebo péče o úroveň dorozumívání, často obojí, jednak sama (dobrá) úroveň, propracovanost jazyka nebo jazykového dorozumívání, jednotlivých aktů a výtvorů. I my zde kulturou jazykového dorozumívání rozumíme jak jeho úroveň, tak i péči o ni, mohli bychom však, což by bylo přesnější, rozlišovat např. kultivování jazykového dorozumívání, komunikace, na jedné straně a její kultivovanost na straně druhé.

Poznámka retrospektivní: Navazuji tu na své starší výklady. Ve sb. O češtině pro Čechy (2. vyd., 1963, s. 8) jsem uvedl, že „měli bychom vlastně rozlišovat kulturu vyjadřovací a kulturu jazyka samého, abychom mohli vystihnout rozdíly... mezi kvalitou různých projevů jedním a týmž jazykem“. V ref. Aktuální otázky teorie a praxe v oblasti „jazykové kultury“ (na diskusi v ÚJČ 14. 4. 1965, jen rozmnoženo) jsem provedl toto rozlišení: „Jazykovou kulturou“ se rozumějí různé věci: a) úroveň vyjadřování (v jednotlivých dorozumívacích aktech), tj. „kultura vyjadřování“, b) propracovanost jazyka (jazykového systému), tj. „kultivovanost jazyka“, c) péče o kulturu vyjadřování i o kultivovanost jazyka, tj. „kultivace vyjadřování a jazyka, péče o vyjadřování i o (především spisovný) jazyk“.

3

Nebudeme zde kulturu jazykové komunikace charakterizovat v úplnosti, poukážeme jen na to, v čem se vedle společenských rysů odlišuje od kultury jazyka:

(1) Kultura jazykové komunikace se týká dvou činností, které tvoří složky komunikačních aktů: (a) produkování, vytváření komunikátů (jazykových projevů, textů), tj. „vyjadřování a sdělování“ – to ovšem zahrnuje řadu fází, od preverbální přes jazykové formulování až k zvukové, resp. grafické realizaci textu. Z hlediska kultury jazykové komunikace můžeme brát v úvahu buď jen hotové texty (tak zpravidla při písemném vy-

jadřování), nebo i proces jejich realizování (tak u projevů mluvených); (b) vnímání a interpretace komunikátů – i ta má řadu fází, od vnímání poslechem nebo čtením přes dekódování znaků až k interpretování smyslu celku. (Necháváme stranou různé činnosti, které při společenské komunikaci vstupují jako mezičlánky mezi (a) a (b), jako překládání, redigování textů, předčítání atd., a které ovšem mají i svou specifičnost z hlediska kultury komunikování.)

Někdy bývá (b) označováno jako „pasivní“ stránka, srov. „pasivní ovládání jazyka“, tj. schopnost číst a rozumět textu, avšak i při ní je nutno vynaložit mnoho jazykové (a další) aktivity.

Na rozdíl od (a) bývá při probírání otázek kultury komunikování složka (b) skoro vesměs naprosto opomíjena – to je však vzhledem k efektivnosti jazykové komunikace podstatný nedostatek. V úrovni jazykového vnímání a interpretování bývají stejně velké rozdíly jako v úrovni vyjadřování. Je tu ovšem jedna obtíž: přímo pozorovatelné bývají nedostatky vnímání a interpretace vlastně jen v úzkém okruhu případů, zvl. při hlasitém čtení. Všichni pedagogové (různých stupňů škol) však vědí, jak špatně bývá interpretován obsah, smysl textů, zvláště obtížnějších studií, jak velké ztráty informace vznikají při poslechu u nezkušených začátečníků atd., – a přece se tyto činnosti nedostatečně cvičí a zcela nedostatečně se o této problematice píše. (Vyšla u nás pro dospělé kniha o rychlém čtení, ale žádná o náležitém čtení a interpretaci.) Ze úrovně jazykové interpretace textů v průměru silně pokulhává za úrovní vyjadřování i u odborníků, o tom např. pravidelně podávají svědectví polemiky v časopisech, při nichž se vedle nedostatků formulačních v míře ještě daleko větší ukazují nedostatky interpretační, i zcela základní. Této zanedbávané složce jazykové kultury bude třeba věnovat intenzivní speciální pozornost. Práci tu znesnadňuje, jak už jsem naznačil, to, že nedostatky lze zpravidla pozorovat až z reakcí uživatelů jazyka a z důsledků, které z nedostatků plynou. Při vnímání a interpretaci textů, jež probíhá zpravidla mimo bezprostřední kontrolu jiných lidí, se vlastně neúčastní složka estetická (která má v kultuře vyjadřování významné místo), tím však nejsou negovány jiné požadavky na úroveň těchto činností a potřeba jejich kultivování.

(2) Kultura jazykového komunikování se týká komunikačních aktů a komunikátů (textů) jako celků, v nichž je jazyková výstavba spjata s výstavbou obsahově tematickou a vázána na souhrn komunikačních (a slohotvorných) faktorů, na situaci a ostatní podmínky, na osobnosti komunikantů aj. Výklady stylistické, zvláště ty, které chtějí postihnout styl jako integrační princip projevující se ve všech vrstvách výstavby textu, ukazují, že užití jazykových prostředků lze sice z textu izolovat a na ně se omezit pro potřeby výkladu např. obecně morfologického, nikoli však

pro cíle stylistické. A to platí i pro zaměření na kulturu komunikování: jazykovou stránku je třeba sledovat ve vztahu k stránce obsahové (k výběru a organizaci složek obsahu). To ovšem zvyšuje nároky na práci v tomto okruhu, avšak překročení kompetence vlastní lingvistiky tu není porušením „metodologické čistoty“, nýbrž nezbytností, je dáno povahou zkoumaného předmětu. Péče o úroveň komunikování se s tím musí vyrovnat jinak — rozšířením odbornosti přístupu o další složky a týmovou práci znalců příslušných oborů. Nedělám si iluzi, že by bylo možné zvládnout všechno najednou, je však už dnes třeba plánovat nutné rozšíření pracovního pole odborníků v otázkách jazykové kultury a vychovávat širě orientované pracovníky.

(3) Mezi kulturou komunikování a kulturou jazyka je asymetrie i v tom, že v kultuře komunikování se nelze omezovat jen na jeden jazyk. Je dobře známo, ale vždy se nebere v úvahu, že jednak se nezdávkou vytvářejí texty kombinací dvou (popř. i více) jazyků — srovnajme užívání (i značně obsáhlých) cizojazyčných citátů, zvláštnosti dialogických textů, např. česko-slovenských, kombinace jazyků v písňových textech atd., jednak to, že záležitosti kultury komunikování může vůbec být už výběr jazyka, jímž se komunikát realizuje — srov. příležitostné projevy uvítací, pozdravné nebo vědecké diskuse na sympoziích atd. I v naší společnosti, necháme-li stranou kontakty mezistátní, spolu funguje i při naprosté dominanci češtiny v prostředí českém a slovenštiny v slovenském několik národních jazyků. I s tím musí práce v oblasti kultury komunikování počítat.

Poněkud (ale vlastně ne principiálně) jiná je otázka užívání dvou nebo tří jazykových (pod)systemů v rámci jednoho jazyka národního. Skoro každý rodilý Čech operuje se dvěma útvary češtiny: s tím, v němž vyrostl, tj. s nářečím nebo interdialektem, a s tím, který si osvojil jazykovou výchovou pro kulturní a další potřeby, s češtinou spisovnou. Jak známo, můžeme tyto útvary v některých případech střídat, v některých také jejich prostředky v jednom textu kombinovat. Už z toho plyne, že předmětem péče o jazykové komunikování by neměl být pouze jazyk spisovný, nýbrž i útvary ostatní, zkrátka národní jazyk vcelku. Mimoto platí, že i při vyjadřování mimospisovném je možno vyjadřovat se kultivovaně, málo kultivovaně i zcela nekultivovaně. A není paradoxem, že někdo dovede na stejné téma mluvit nespisovně kultivovaněji než jiný spisovně.

Specifičnost kultury komunikování ve srovnání s kulturou jazyka nepovažujeme za vyčerpanou uvedenými rysy, byla zde však, trvám, zřetelně prokázána. Nejsem však vůbec pro oddělené zpracování obou, naopak domnívám se, že prohloubenému zkoumání obou složek pomůže i jejich spojení v celek „jazykové kultury“.

V kultuře jazykové komunikace (a v jazykové kultuře vůbec) se uplatňuje pragmatický aspekt jazykových jevů a pro její výklad je potřebné zkoumání psycholingvistické. Tu bude nutně třeba osvětlit úlohu různých skupin uživatelů jazyka v procesu jazykové komunikace z hlediska jazykové kultury. V dnešních vyspělých národních a státních společnostech je obec uživatelů jazyka značně a různě diferencována. I v naší společnosti, v níž nejsou např. velké rozdíly sociální, je činnost uživatelů bohatě rozlišena podle dělby práce i jiných hledisek.

Nestačí rozlišovat na jedné straně lingvisty a jazykové pedagogy jako odborníky v jazykové kultuře a na druhé straně neodbornou „veřejnost“. Jednak existují ještě speciální profese, jako jazykoví redaktoři nebo korektoři, jednak odborná péče o jazykovou kulturu je sice základně důležitou složkou, na úroveň komunikování však zdaleka nepůsobí jen ona sama. Vedle skupiny jazykových odborníků je v tomto smyslu směrodatná rozsáhlá (a vnitřně zase členěná) skupina profesionálních uživatelů jazyka, tedy těch, v jejichž práci (resp. zájmové činnosti) je jazykové vyjadřování a komunikace obecně podstatnou složkou veřejného dosahu (po této stránce své činnosti sem ovšem patří i jazykoví odborníci): tvoří ji — nejde nám o úplnost výčtu ani o pořadí podle důležitosti — pracovníci masově komunikačních prostředků (tisku, rozhlasu, televize, filmového zpravodajství), politici, odborářští a spolkoví funkcionáři, referenti atd., někteří pracovníci centrálních úřadů a národních výborů, pedagogové (všech druhů), vědci, esejisté, umělci slova (básníci a spisovatelé, překladatelé, herci, recitátoři, pěvci...) i autoři a interpreti zábavních textů (písniček, estrádních výstupů atd.). Nemáme dosud soustavně zjištěno a popsáno, jak v kolektivu působí faktory, které spoluvytvářejí požadavky a normy jazykové kultury, např. jak působí svým vyjadřováním na širší okruh uživatelů jazyka jako vzory některé známé osobnosti (např. někteří politici představitelé, filmoví a televizní herci, zpěváci populárních písní). Za jeden z hlavních úkolů práce v oboru jazykové kultury považují snahu o to, aby do celé skupiny profesionálních uživatelů jazyka více než dosud proniklo vědomí, že cílevědomá péče o náležitou jazykovou úroveň je integrální součástí jejich činnosti.

Když posuzujeme úroveň vyjadřování, sledujeme obvykle, jak splňuje jednak požadavky jazykové správnosti, tj. souhlasu se základními (obecně platnými) normami gramatickými, lexikálními, výslovnostními, resp. pravopisnými, jednak požadavky slohové vytříbenosti. Je to jistě pokrok proti stavu staršímu, kdy se na všechno bral „jeden metr“, ale přes značný rozvoj stylistiky v posledních dvou desetiletích

tích není dosud druhá složka dostatečně důkladně propracována, a to především proto, že je nepoměrně složitější než první. Stylové dimenze textu bývají nejednou zplošťovány: často se zjišťuje jen to, do jaké míry text splňuje jeden či dva základní požadavky příslušného stylu funkčního, k němuž text patří (toto přiřazení samo ovšem není vždy jednoduchá záležitost: mnohé texty jednotlivé, ale i některé slohové žánrové druhy textů v sobě spojují vlastnosti dvou funkčních stylů; např. studijní brožury vydávané pro účely školení spojují vlastnosti stylu odborného, resp. učebního a stylu publicistického). Bylo však už prokázáno, že v každém textu je vždy latentně přítomen celý svazek funkcí a že rozhoduje stupeň jejich zatížení a hierarchizování. Tak v každém textu je přítomna funkce estetická, její váha a způsob uplatnění ovšem bývají velmi rozdílné: Velmi výrazně se může uplatňovat nejen v textu uměleckém, ale i v eseji, v reklamním textu nebo v konverzaci (srov. zde úlohu prvků komiky, „vtipnosti“ apod.) nebo zase v slavnostním proslovu. Avšak i tam, kde se nedostává do popředí, může na ní záležet a je třeba si jí proto všimnout, jako např. ve vědeckých formulacích (ne všechny obory jsou si toho tak dobře vědomy jako matematika, v níž se mezi nejdůležitější požadavky spolu s logickou nesporností, úplností, jednoduchostí a několika dalšími uvádívá i „elegance“ formulací — vzhledem k určitým asociacím tohoto výrazu bychom snad raději řekli „ladnost“), nebo v obchodních dopisech. Estetické využití se ovšem v jednotlivých případech může týkat rozdílných jevů: způsobu tvoření slov v eseji nebo v konverzaci, sotva asi v obchodním dopise, tam zato zase záleží na vnější grafické úpravě textu, ale i na vyváženosti vyjádření obsahových složek, např. naléhavosti a nevtíravosti v nabídce zboží apod.

O úrovni textu nerozhoduje ovšem jen splnění požadavků funkčních. Funkce, jakou sdělení má, je jen jedním, byť velmi důležitým komunikačním (a stylotvorným) faktorem. To, co bylo řečeno o funkcích, platí mutatis mutandis i o jiných faktorech. Každý text je nějaké konkrétní řešení, jedno z řady možných, při němž muselo dojít k vyrovnání se s požadavky soustavy interpersonálních stylů. Fr. Miko² klade vedle soustavy jazykových prostředků ještě soustavu „výrazových hodnot“, „druhů výrazu“, tvořenou několika desítkami druhů výrazů (jejichž kombinacemi pak vzniká styl textu) — nemusíme mít pochyby, že situace je ještě složitější.

Estetickou funkci, která v jazykové komunikaci celkově jistě zaujímá vzhledem k funkci sdělovací postavení sekundární, jsme výše nepřipomínali náhodou. Chceme totiž ukázat, že jen tehdy, bude-li koncepce jazykové kultury propracována všestranně, bude moci účinně pomáhat při

řešení aktuálních problémů dorozumivací praxe. Mnohé z nich vyžadují komplexní přístup. Tak např. zamyslíme-li se nad tím, jaké jsou dnes hlavní nedostatky spisovného dorozumivacího styku, musíme na jednom z předních míst uvést připomenuté už nebezpečí vyjadřování stereotypního. Nejde ani tak o stereotyp nápadných publicistických frází (jako tomu bylo svého času v tisku i jinde), jako více o vyjadřovací stereotypy jednotlivých pracovních profesí, zvláště z okruhu řízení v oblasti výrobně technické, administrativní, správní, obchodní, dopravní atd. Tu všude v posledních obdobích silně pronikla standardizace textů. Srovnejme značné rozšíření textových materiálů formulářového typu (nazval jsem je kdesi „textovými prefabrikáty“ — úplnými texty se stávají doplněním konkrétních údajů), dále oběžníků, směrnic, předpisů nebo zase přehledů, výtahů, heslovitě zpracovaných kompendií jednotlivých oborů aj. Bývají vytvořeny podle jednoho nebo několika málo schémat a bývají anonymní, ať už je jejich autorem jedinec, nebo ať vznikly prací týmovou. Jazykové vyjádření v nich je skoro vesměs neosobní a také neosobitě. Vývoj organizace práce a života společnosti si ovšem tuto formu komunikování vynucuje a bylo by nesprávné chtít ji snad z hlediska jazykové kultury odsuzovat. Ba v řadě případů je potřebná standardizace určitých druhů textů dosud nedostatečná (to platí např. i pro publikování výsledků vědecké práce, zvl. v oborech společenských). Jiná je otázka, zda způsob výstavby textu a využití jazykových prostředků v takových silně standardizovaných textech je vždy adekvátní cíli a podmínkám, to však zde nechme stranou. Je tu totiž ještě jiná věc: skutečnost, že schematický a neosobitý způsob vyjadřování proniká přes hranice speciální sféry svého užití, že ho lidé, ať už jsou autory, nebo příjemci, přenášejí — převážně nevědomě — do jiných oblastí dorozumivacího styku, i do svého běžného vyjadřování. Pak ovšem schéma „nepřiléhá“ k situaci, neosobitost vystupuje jako zjevně negativní rys vzhledem k tématu i k adresátovi atd.

Bylo-li řečeno, že ve své oblasti má standardizované vyjadřování své oprávnění, v čem tedy máme hledat účinnou obranu proti postupujícímu ochuzování vyjadřovacího rejstříku, k němuž uvedenou cestou dochází? Domnívám se, že nejdůležitější tu je, aby celkově i u každého jednotlivce zvlášť byla ke komunikačním aktům schematizovaným vytvořena dostatečná protiváha v aktech opačné povahy. Aby tedy omezení a ochuzení, jež jim po jazykově slohové stránce většinou přináší jejich profese, lidé vyvažovali ve své ostatní činnosti a ve volném čase rozmanitostí a osobitostí své vlastní vyjadřovací aktivity (například: není škoda, že poklesla ve srovnání s minulostí váha osobní korespondence a s tím i kultura psaní dopisů?) a aby také jako příjemci měli co činit s vyjadřováním jazykově a slohově bohatým, odstiněným a osobitým. Toho se jim

² Srov. Fr. Miko: *Od epiky k lyrike*. Bratislava 1975, s. 64n.

může dostat v dobré četbě (nemusí to být jen v náročných druzích „vysoké literatury“, ale spokojovat se jen s nemálo schematickými detektivkami se mi zdá nevhodné), v tisku, v divadle, ve filmu, v rozhlasu a v dnes nejvíc sledovaném komunikačním médiu, v televizi. Právě televize a rozhlas by mohly po této stránce vykonat pro jazykovou kulturu mnoho. Zatím však tak činí jen zčásti a často s jazykovou vyjadřovací úrovní pořadů nemůžeme být spokojeni: zvláště v rozhovorech, které vedou reportéři na pracovištích apod., slyšíme právě i z jejich úst příliš často formulace krajně stereotypní, neosobité, těžkopádné...

Jeden problém z celku kultury jazykové komunikace, u kterého jsme se zde poněkud podrobněji zastavili, ukazuje i jeden ze značných rozdílů, který tu je mezi třicátými lety, kdy byla u nás poprvé vypracována ucelená koncepce jazykové kultury, a dobou dnešní: z masových komunikačních prostředků, které mají dnes na uživatele jazyka velký vliv, byl tehdy všeobecně rozšířen vlastně jen tisk: rozhlas a filmové zpravodajství se teprve rozvíjely, televize ještě dlouho nebyla. Jsou tu však ještě rozdíly další. Alespoň stručně se zmíním o tom, že jednotlivé jazykové projevy, texty, z nichž při posuzování úrovně vyjadřování vycházíme, je v mnoha případech — nejčastěji právě v televizi, v rozhlasu a v tisku, ale i jinde — potřeba sledovat nikoli izolovaně, nýbrž v jejich zapojení do většího celku, který bych nazval komunikačním blokem. Takový komunikační blok tvoří např. zpravodajské, zábavné i některé vzdělávací pořady středního a většího rozsahu v rozhlasu a v televizi, týdeníky ve filmu, ale i jednotlivé rubriky v novinách a časopisech, pásma v kulturních pořadech jevištních (a ovšem i rozhlasových a televizních) a vlastně také konference různého druhu a mnohé jiné. Jak je vidět z příkladů, nevznikly všechny až v poslední době, v té však nabyly značné šíře, frekvence i rozmanitosti. Stylistika i jazyková kultura musí s nimi počítat.

6

Nezabývali jsme se v tomto stručném pohledu na problematiku kultury jazykové komunikace jako jedné ze složek jazykové kultury formami a metodami práce v tomto úseku, ale snad je z toho, co bylo vyloženo, zřejmé, že těmto otázkám přísluší např. ve školní výchově vlastně centrální místo.

Výklad uzavíráme připomínkou obecnějšího dosahu. Práci odborníků v oblasti jazykové kultury ztěžuje asi nejvíce to, že otázky jazykové dnes a už řadu desítek let nestojí v první řadě oborů, na které se zaměřuje zájem širokých vrstev uživatelů jazyka. Je prostě jiná situace, než byla v době národního obrození a ještě v několika obdobích následujících. Jsem však přesvědčen, že by se přesto mohlo dosáhnout zvýšení presti-

že jazyka, jazykové kultury a jazykovědy. Nebudou však na to stačit síly jazykových odborníků samotných a nebude to jistě záležitost krátkodobá. Vyhlídky na úspěch při tom nemá žádná zmodernizovaná nápodoba snah ze starší minulosti, nýbrž průkazné výsledky vědecky všestranně fundované práce při řešení aktuálních úkolů dneška a zítřka.